

DOBCSÁNYI FERENC
ny. főiskolai tanár
Szeged

A száz éve született Illyés Gyula örökségéből

„Az íróság ott kezdődik, mikor az ember felelősséget érez egy alany és egy állítvány összefüzésekor is; mert az is becsületvizsga; állítás, amiért helyt kell állni. Egy életen át! Egy nemzet életén át!”

(*Illyés Gyula. Magyar beszéd*)

Kimeríthetetlenül gazdag szellemi örökséget hagyott ránk a száz évvel ezelőtt, 1902. november 2-án Felsőrácegrespusztán született *Illyés Gyula*, a háromszoros Kossuth-díjas költő, író és műfordító. Küldetéséről, helytállásáról leginkább az egész nemzetnek szánt életműve beszél a leghitelesebben. Belőle – mint tiszta forrásból – nemcsak az évfordulók alkalmával érdemes merítenünk, hanem folyamatosan, szorító gondjaink közepette is. Hisz számos kérdésben kaphatunk okos útbaigazítást, megszívlelendő tanácsot, hitet-lelket erősítő üzenetet emberi és költői értékrendjének világából.

A lehetetlenre vállalkozva ugyan, de most csak felsorolásszerűen – mintegy bevezetéképpen – villantanánk föl ezekből néhányat. Mindenekelőtt példaértékű kötődését, ragaszkodását szülőföldjéhez (*Puszták népe*), őszinte és felelősségteljes népszerűtetését (*Egy népfínak*), az ősök, az elődök tiszteletét (*Petőfi Sándor*), az embert, lelket nyomorító zsarnokság gyűlöletét (*Bartók, Egy mondat a zsarnokságról*), a Trianon szétszabdalta magyarsággal vállalt sorsközösséget (*Előszava Janics Kálmán: A hontalanság évei* című könyvének), más népek értékeire való nyitottságát, állandó odafigyelését (*Nyitott ajtó*), az írói munkásságba vetett hitét, felelősségét (*A költő felel*), ebből fakadóan: az emberi szabadság, a humánus féltését, a haza, a magyar nemzet töretlen szolgálatát, sorskérdéseivel való azonosulását, nyelvének őrzését, összetartó erejének erősítését, tisztaságának védelmét (*Koszorú*).

Itt meg is állnánk, bár folytathatnánk a sort, mert a sokoldalúan gazdag életmű erre bőséges lehetőséget kínál. De eredeti szándékunknak megfelelően most egy olyan írását szeretnénk rövidített formában közreadni, mely a fiatalok nyelvével foglalkozik (*Állati szép és oltári jó, vagy: Hogyan beszéljünk fiatalul?*), s melynek időszerűségéhez – az iskolák falain belül, de kívül is – nem fér kétség, ha az anyanyelv igényes használatára kívánjuk őket nevelni. Együttal így rónánk le tiszteletteljes megemlékezésünket is nemzeti nagy költőnk születésének 100 évfordulóján. Íme:

„Az állati szép és oltári jó nem kívánkozik az én nyelvemre, az én tollamra sem, de első sorban azért nem, mert nem szabatosak. Az állatit inkább a jó elé tenném, arra emlékezve, milyen jól tudja érezni magát egy kutya a gazdája füttyére, egy disznó („szőkén, másfél mázsásan”) a fertőben; az oltárit meg a szép elé, Raffaello ecsetjét idézve. De még így sem használok őket. Divatszavakként keringenek ugyanis, de ebben az összetételben is már jó húsz éve, tehát lomposak, borotvátlanok. Pusztán ezért tartózkodom a csajok kajájától is. Ezek a kifejezések meg olyan környezetet idéznek, melyben nem kívánok forogni, s így nem óhajtom jegyeit sem viselni. Külön idegenkedem tőlük s társaiktól azért, mert úgy akarnak szellemesek lenni, mint azok, akik esztendőszámra ismételtetnek valami ócska bemozdást, akik minden érzelmük kifejezésére egyforma vigyorra húzzák a szájukat.

De az ő ajkukról szívesen hallom, ha a szó találó, s a kifejezés fordulatos.

Óriási baj volna – szerintem a halál jele –, ha a fiataloknak nem volna meg minden korban a maguk frissebb, fordulatosabb, sajátos nyelvük. Ha kimerülne a nyelv teremtő ereje. Ha a folyton megújuló világgal nem újulnának meg kifejezéseink is.

Csak épp föladatuk törvénye szerint újuljanak.

A szavak és kifejezések föladata, hogy a közlendő azonnal közérthetően, minél világosabban, minél árnyalatosabban idézzék közénk. Minél szuggesztívebben! A villámfény élességével dobálva elménkbe a valóság képeit. De az érzelmekét, a gondolatokét is.

Szavaival az költ le bennünket, aki ezeket a villámfényű képeket olyanféle módon tudja sorjáztatni, mint a jó film. Ötletesen, fordulatosan. És persze – legfőbb törvényként – az anyanyelv szellemében: a mi szűkebb közízlésünk szerint.

Mert hisz számunkra ezen alapszik az az emberi csoda, hogy hangok útján megértjük egymást.

Magyar anyanyelvünk sajátosságosan képszerű, nem egyedülien persze a Földön. Mégis csaknem szabályként fogadhatjuk el: minden szó és kifejezés helyes – magyaros –, ami valamiféle képet ízlésünkre idéz elénk. Ez fő ereje költészetünknek is. A magyar meglepő módon a látatás nyelve; magasabb fokon a látomásé, a vízióé.

Nyelvünk változatlan teremtő erejét mutatja, hogy képeit a modern életből – az iparéból – éppoly könnyedén veszi, akár hajdan, amikor főleg a természet nyújtotta az anyagot.

Fiataljaink kifejezéseit tehát teljességgel azon rostálhatjuk, megfelelnek-e nyelvünk e már-már költői követelményeinek. Nem holmi olümposzi szinten persze. Ott, ahol röpködnek. A gyárakban, a tanyákon, a kollégiumokban.

Rengeteg van, ami megfelel. Töméntelen a telitalálat, a talpraesett szó, a legmodernebb technikából vett, erendően magyaros, mondhatnám tősgyökeres kifejezés. Hol is kezdjem, hogy ne legyen rögtön túl nagy az ellenkezés? Olvastam kifogást a rákapcsol ellen. Én pompásnak tartom: szinte filmszerűen látom a lelki folyamat mögött a fizikai folyamatot, ahogy valaki a kapcsolókart a teljes sebességre átrántja. Idegen? „Tükörszó?” Nem, közös élmény közös képe. Külföldiekkel irigyeltettem meg a kikapcsolódás szavunkat is: versben nem lehetne érzékletesebb a kép, mint itt, egy szóban; egy óriási gépezetből magamnak, az összesség egy kis kerekének átmeneti nyugalmat teremtek. Ilyen a begerjedés is, és még a falazás is – midőn valaki valamit fal módjára takar –, de még a csőbehúzás is.

Mert megannyi csaknem lerajzolható ábrázolás. Ha máshonnan jött is. Értelemmel jött. Igazodik a mi „teremtő képzeletünk”-hez.

Így szítálva a fiatalok szókincsét, most már könnyű megéreznem, miért jó, mondjuk, a kiborulok, és miért rossz az almás vagy a kasa. Mert a kiborulok – csaknem fiaként a kirobbanok-szétrobbanoknak – látomást ad, víziót; belevillant valamit az agyamba. Az almás viszont nem, mert hisz semmi köze a magyar almához; a német almoni átvétele, ami jasszul a maga helyén – Bécsben – linket, képtelent, jégrementet jelentvén, a mi helyünkön épp azért zagyva, mert egy ízletes, valóságos gyümölcsöt idéz. Az úton-útfélen hallgató kasát pedig azért nem használnám, mert egyrészt egy tiszteletet érdemlő vallási kifejezés – a kóser – profanizálása, másrészt pedig azért nem, mert ha minden jó jelző helyett folyton csak azt mondom, igazából semmit sem mondok, vagyis szellemileg üres, azaz – egy ugyancsak találó szóval – hólyag vagyok.

Nem, fiataljainkat nem rójuk meg azért, ha fiatalosan beszélnek. Csak azért, ha nem igazán fiatalosan – frissen, ötletesen: korukhoz és helyzetükhöz illően – fejezik ki mondanivalójukat. Nem helyénvalóan, a szó valódi értelmében.

A helyénvaló kifejezés – nem kell ismételnünk – az, amely gyorsan, világosan, árnyalatosan s ráadásul szépen közli a mondanivalót.”